

CÂTEVA OBSERVAȚII ASUPRA OPEREI LUI MONTESQUIEU

Marius DRĂGHICI

Motto: Intru (nu cred că am de ales) pe un drum pentru care nu sunt deloc pregătit, dar pentru care sunt poate menit. Din fericire, mintea mea rămâne cel mai fiabil organ al meu. Nu m-a lăsat niciodată și mă va-nsoți și acum, oricât de hidos ar fi drumul.

Rezumat: În România s-a scris puțin despre Montesquieu. Cu atât mai puțin despre fabuloasa sa operă. Cu excepția traducerii *Spiritului legii* în 1968 și a anumitor articole, nu au existat și nici nu există studii relevante scrise de autori români. De aceea a resuscita în mod onest pe marele gânditor francez și a operei sale, cu accente deosebite pe lucrarea sa de căpătâi, „*Despre spiritul legilor*”, care a avut un impact major în cultura și filosofia românească, înainte și după secolul XX, ar fi un act care merită o atenție deosebită.

Title: *Some Observations on Montesquieu's Works*

Abstract: *Few books have been written in Romania about Montesquieu and his fabulous works. Except for the translation of Spirit of Laws in 1968 and some articles, there are no relevant studies by Romanian authors. That is why it would be a very important gesture to revive honestly the great French philosopher and his book On Spirit of Laws, which had a large impact in Romanian culture and philosophy before and after the 20th century.*

Keywords: *Montesquieu, spiritul legilor (spirit of law), Iorga, Dimitrie Cantemir, Antioh Cantemir*

În România s-a scris puțin despre Montesquieu. Cu atât mai puțin despre fabuloasa sa operă. Cu excepția traducerii *Spiritului legii* în 1968 și a anumitor articole, nu au existat și nici nu există studii relevante scrise de autori români.

De aceea a resuscita în mod onest pe marele gânditor francez și a operei sale, cu accente deosebite pe lucrarea sa de căpătâi, „*Despre spiritul legilor*”, care a avut un impact major în cultura și filosofia românească, înainte și după secolul XX, ar fi un act care merită o atenție deosebită.

Trăind într-o societate în care științele umanistice trebuie să se rebrenduiască pentru a deveni competitive, pentru a-l aduce pe Montesquieu în spațiul geografic românesc și de ce nu și în spațiul intelectual român, trebuie să plecăm de la premisa că la noi în țară nu s-a mai editat din 1968 nicio carte a marelui gânditor, în consecință avem un mare gol în cultura filosofică românească.

Autorul celebrei teorii a separației puterilor în stat, a fost introdus în țara noastră pe filiera filofrancofonilor, la început de secol XIX, greu încercat la început datorită scepticismului cu care a fost întâmpinat de celebrii autori români de cultură, Iorga de exemplu considera că Montesquieu la plagiat pe Dimitrie Cantemir, că ar fi scris o lucrare aproape identică (*Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*) cu a cărturarului român, ideea lansată este frumoasă, chiar captivantă și incită cititorul sau mai ales istoricul și filosoful la studiul acestei idei. În realitate despre ce este vorba? Iorga a lansat această idee captivantă chiar mistică așa putea spune, cum că Dimitrie Cantemir a scris o lucrare, numită *Istoria Imperiul Otoman*, iar acest manuscris a ajuns în mâinile fiului său care era ambasadorul Rusiei în Londra acelor vremuri, acest fiu al său Antioh Cantemir ar fi ajuns împreună cu manuscrisul în Anglia unde coincidența face ca și Montesquieu să fie în Anglia în același timp și întâlnindu-se cu acest Antioh care avea manuscrisul la el, de fapt avea mai multe manuscrise printre care și acesta despre imperiul otoman autor fiind marele cărturar român Dimitrie Cantemir. Iorga încearcă să mai spună și despre metoda lui Montesquieu că ar fi tot prelevată de la cărturarul moldovean, despre metodă nu am dori să comentăm prea mult, deoarece efortul lui Iorga s-a concretizat într-un studiu extraordinar și decât să îl demontăm sau să îl comentăm mai bine să își păstreze aura de misticism în care gravitează. Oare să îl fi copiat Montesquieu pe Cantemir al nostru? Iată întrebarea.

Revenind, considerăm că Montesquieu este un cercetător foarte fin cu gusturi deosebite în alegerea temelor pe care le-a abordat de-a lungul vieții sale, iar când scriem despre el la timpul trecut, el de fapt există prin actualitatea ideilor sale prin prezența transpusă în practică a ideilor sale, principiul separației puterilor în stat există în majoritatea statelor lumii civilizate în momentul când scriem la trecut despre marele filosof putem gândi noi cei din timpul prezent în viitor, putem transgresa în viitor, deoarece ideile sale formează un arc al timpului și istoria ne-a dovedit aceasta. Ideile lui Montesquieu au rezistat sute de ani și încă mai fac față, contrar așteptărilor, fiind mereu actuale și moderne, dacă aceste idei au pus bazele statului de drept, cel mai cunoscut fiind cazul Statelor Unite ale

Americii, poate în viitor combinația între principiile statului de drept și ale lui Montesquieu o să dea un nou tip de stat.

Mai bine a fost primit de mediul juridic românesc și implicit de savanții din domeniu, amprenta extraordinarei sale teorii o resimțim și în prezent.

Montesquieu a fost și va rămâne în istoria culturii și filosofiei universale și indirect românești un genial gânditor care aparține „perioadei luminaților”, de fapt el însuși este un tăietor de întuneric de ev mediu, prin opera sa, modestul autor și om de stat a depășit orice bariere ale cunoașterii care aparțineau epocii sale.

Principiul montesquieuan, a avut un efect civilizator, covârșitor asupra umanității și a majorității statelor civilizate.

Montesquieu era foarte dezamăgit de absolutismul monarhic al epocii sale.

Libertatea montesquieană este pasivă, este o stare care trebuie apărată prin legi.

Montesquieu era în total dezacord cu practicile inchizitoriale.

Religiozitatea și morala la Montesquieu sunt distincte.

El, spune că poți să minți uneori, dar trebuie să nu fii fals niciodată, trebuie să fii sincer și să respecti adevărul.

Din punct de vedere cinic, autorul se consideră ca orice cetățean normal și moderat al patriei în care trăiește, dar ca orice cetățean vede și umanitatea, imparțialitatea între diferitele state ale Europei, sub acest aspect Montesquieu a intuit o oarecare unificare sub aspect umanistic al țărilor aparținând continentului european.

Pentru marele autor, știința ocupă un domeniu serios, de aceea nu trebuie să fie o ocupație vană, iar filosofia trebuie privită sub aspect practic. Practicitatea filosofiei o vede ca pe un mijloc de a îmbunătății viețile bieților muritori.

Fericirea montesquiană transpare ca o balanță, ca un echilibru între o viață sănătoasă și cumpătată, aici se aseamănă oarecum cu Aristotel care spunea că între exces și insuficiență să folosim calea de mijloc.

Conturându-se tot mai mult imaginea unui moralist care ne apare mai mult cartezian decât jansenist, al cărui scop suprem este atingerea fericirii și libera dezvoltare a personalității umane.

Preeminența rațiunii care ostracizează voluptatea, face din Montesquieu un adevărat stoic, un epicureu.

Teoretician desăvârșit, gustul desăvârșit pentru filosofie îl disting foarte clar de ceilalți moralisti și satirici ai vremii sale. El este gânditorul de frunte al generației sale și de ce nu chiar al epocii luminilor.

Montesquieu are o gândire foarte democratică, ridicând și punând pe tapetul timpului său problema tărănimii, a scăderii natalității și alte asemenea aspecte sociale. De exemplu spunea despre țărani că îi iubește pentru simplul motiv că nu sunt atât de savanți pentru a judeca greșit.

Iar omul muncitor, omul simplu nu are nimic, afirmă Montesquieu în *Spiritul legilor* (XXIII, 29), doar clerul, principele, nobilimea și câțiva privilegiați care se învârt pe lângă rege sau alți decidenți, au totul și au devenit peste noapte latifundieri.

Antagonismul acesta între omul simplu muncitor și omul ligușitor, de pe lângă principe, care este recompensat pentru simplul motiv că se află pe lângă curtea regelui, sau chiar în ea, îl urmărește toată viața pe Montesquieu.

Montesquieu nu era de acord cu barbarismul feudal și militează pentru proporționalizarea pedepselor cu delictele comise.

Femeia apare în opera marelui filosof în poziții de egalitate cu bărbatul, a cărei forță rezidă în fizicitatea sa.

Fiecare ființă umană are dreptul la libertate și fericire care este un drept fundamental aprioric.

Probabil că de aici s-au inspirat și Diderot sau Rousseau în scrierile lor despre femeia secolului al cărui aparținători erau.

Montesquieu surprinde și monstruoșitatea sau mai bine zis absurditatea interdicției divorțului în epoca existenței sale, iar din aceasta și lungul șir de efecte nocive, negative asupra întregului ansamblu social, căsnicia apărând în acest context ca un infern nesfârșit. Mai trebuie precizat că autorul, condamnă interzicerea divorțului doar în cazurile în care există disensiuni în căsnicie, care fac imposibilă continuarea acesteia.

Bătrânii, invalizii, orfanii sunt protejați de scrierile marelui filosof, iar el propune că statul trebuie să le ofere un minimum de trai pentru fiecare cetățean în parte fără a fi părtinitor (așa cumera în epoca sa).

Montesquieu atinge și o problemă sensibilă timpului sau, aceea a sclaviei, pe care o condamnă și chiar propune abolirea ei, probabil influențat și inspirat de interzicerea sclaviei în Anglia secolului căruia îi aparținea.

Extraordinara sa viziune asupra dreptului internațional (public) ne dă senzația că marele gânditor de secol XVIII, de fapt e mereu actual și aparține secolului în care eu scriu aceste rânduri, el afirmând că pacea este prima lege naturală a omenirii fiind aici, conceptual vorbind, în dezacord cu beligeranța hobbesiană.

Războiul nu e bun, el transpare ca o distrugere a societății, Montesquieu este totuși de acord cu un așa zis război de apărare a țării,

comparând viața statelor cu a oamenilor și invocând starea de necesitate în acest context, de legitimă apărare.

Autorul se ghidează după rațiune, cinste și cumpătate, de aceea consideră conducătorii care cunosc nevoile supușilor lor, sunt prinși într-un vârtej care eclipsează total rațiunea umană.

De asemeni condamnă războiul, spunând că însuși statul agresor, învingător, nesocotește legăturile indispensabile dintre state, rupând totodată echilibrul european și nesocotesc pactul mondial de pace și colaborare.

„*Europa este un stat alcătuit din mai multe provincii*”

¹.

Montesquieu este consternat de o idee care pare că vine mai mult din viitor, îngrijorat se întreabă ce ar face umanitatea dacă ar inventa și folosi armele cele mai teribile: „*Mă cutremur totdeauna numai la gândul că se va ajunge vreodată să se descopere un secret care să le ofere oamenilor o cale rapidă de a-i omorî pe oameni și de a nimici popoare și națiuni întregi*”².

Îngrijorarea lui Montesquieu a fost întemeiată, deoarece s-au descoperit armele de distrugere în masă, cele atomice, cele sonice, bacteriologice și altele asemenea.

Dar tot marele vizionar al secolului al XVIII-lea prevede și stoparea folosirii acestor arme, prin convenția întregii umanități, adică prin interzicerea folosirii lor prin normele de drept internațional public.

Montesquieu formulează ideea că omul, ființa umană este incompatibilă cu starea de război, iar pacea se clădește pe strădania conștientă a întregii umanități.

Pacea în primul rând trebuie să o căutăm în noi înșine și să ne străduim să o stabilim.

Însuși Napoleon Bonaparte, apreciază scrierile marelui filosof, girând astfel pe Portalis, un discipol al lui Montesquieu, de fapt era mai exact un mare admirator și cunoscător al operelor sale, cu misiunea de a fi raportor general în comisia de alcătuire a Codului civil, de la 1804, care este tatăl tuturor codurilor din Europa.

Constituțiile principatelor române sunt inspirate de scrierile juridice ale marelui filosof.

Montesquieu este ca și vinul de Bordeaux, nu își schimbă rețeta, nu își schimbă stilul de scris pe tot parcursul vieții, scrie cu o propensiune intruvabilă la alți autori.

¹Montesquieu, *Cugetări și fragmente inedite*, T II, p. 316.

²Montesquieu, *Scrisoari persane*, p. 106

Unii autori³ consideră că mai puțin cunoscută, dar de o importanță incontestabilă a fost contribuția marelui titan la științelor umaniste, la formarea sociologiei ca știință.

Se spunea deseori că Montesquieu confunda legile pozitive cu cele obiective, obiectivul major al marelui savant a fost evident îmbunătățirea legilor pozitive, adică legile create de legiuitor, de oameni, dar observă el foarte atent cu precizie elvețiană că aceste legi create nu sunt la voia întâmplării, ele trebuie să se întemeieze să se fundamenteze pe cunoașterea indispensabilă a „naturii lucrurilor” adică să se muleze pe toate aspectele vieții sociale care se înlănțuiesc se determină unele pe altele.

Acest șir neîntrerupt de înlănțuiri, de întrepătrunderi de întretăieri, cauzalitatea însăși, a legilor cu diferitele lucruri, a raportului legilor cu lucrurile, tocmai aceasta este esența fundamentală a operei de căpătâi a marelui filosof de secol optsprezece.

Montesquieu spune foarte concis că nu a separat legile politice de legile civile, deoarece el nu tratează despre legi, ci despre spiritul lor, adică despre raportul pe care îl au legile cu diferitele lucruri. Probabil de aici provine și expresia „litera și spiritul legii”.

Chiar și în momentul când se abrogă sau se schimbă anumite legi pozitive, legi organice cum le-am spune noi oamenii recenți, trebuie să găsim cauzele care au stat la baza schimbării, adică să găsim acele legi ale schimbărilor legilor, în prezent se poate schimba foarte simplu și ușor o lege, dar pe vremea lui Montesquieu era imposibil acest lucru, deoarece legile aveau origine divină erau proclamate de suveran care el însuși era unsul Domnului iar dreptul avea caracter arhaic se revendica de la dreptul ginților.

Montesquieu dă dreptul științei de a orienta conducerea politică, tehnocrație i-am spune noi azi.

Pentru a putea încheia ecuația montesquiană avem nevoie și de ingredientele statului de drept aferente secolului XX.

Montesquieu a folosit termenul de „*nulle*” pentru puterea judecătorească, pe vremea aceea puterea judecătorească era diferită de ceea ce știm astăzi când suntem în plină eră cibernetică, iar totul tinde să se digitalizeze, inclusiv instrumentele și activitatea puterii judecătorești.

În opera sa fundamentală arhicunoscută la nivel mondial, Montesquieu vorbește mult despre drept, legitimează și o teorie conform căreia oamenii ar fi determinați de spațiul geografic în care trăiesc.

³Stela Cernea, *La izvoarele sociologiei: concepția despre societate a lui Montesquieu*, Revista de filozofie, tomul 15, nr. 11, an 1968, p. 1345

Pe tot parcursul vieții sale Montesquieu încearcă să își perfecționeze teoria despre separarea puterilor în stat, această teorie nu este nouă ci a fost evocată încă din vechime, de Polybius, iar cel care îi dă o formă incipientă și intuitivă, apropiată de cea actuală este chiar Aristotel care enunță: „În orice stat, sunt trei părți, de care legiuitorul se va ocupa, dacă e înțelept, să le rânduiască cât mai bine, și având în vedere mai înainte de orice interesele fiecăruia. Aceste trei părți odată bine organizate, Statul întreg este, în mod necesar, bine organizat el însuși; [...] Cea dintâiu din aceste trei părți este adunarea generală, care deliberază cu privire la afacerile publice; a doua este corpul magistraților, căruia trebuie să i se hotărască natura, atribuțiunile și modul de numire; a treia este corpul judecătoresc”⁴.

Dreptul. Cea mai complexă formă de existență a civilizației, a cunoscut de-a lungul timpului numeroase adăugiri și îmbunătățiri, marii juriști ai epocilor șlefuiindu-l până aproape de perfecțiune.

Temelia oricărei științe își are originea în filosofie, implicit și dreptul regăsindu-și geneza în filozofie încă din negura vremurilor, chiar în protofilozofii găsim germenii incipientali ai dreptului a problemei dreptății a stabilirii adevărului.

Odată cu secolul al XIX-lea și cu precădere al XX-lea, problema dreptății se schimbă radical, apare o noua era în filosofia dreptului (aici are sens de conceptualitate termenul de filosofie), se pun accentul aproape excesiv pe ființa umană, pe drepturile sale dobândite prin însuși faptul nașterii, apare așa numitul drept al omului sau drepturile omului cum sunt mai ubicuu cunoscute. Dacă în vechime omul era privit, la anumite popoare cum ar fi romanii, ca un bun, de exemplu sclavii erau considerați lucruri, *res nullius*, nu oameni, doar patricienii beneficiind de dreptul de a avea absolut toate privilegiile vieții sociale a timpului inclusiv dreptul asupra vieții sclavilor, ceea ce noua ni se pare inacceptabil, era o realitate a vieții acelor vremuri.

Odată cu apariția drepturilor omului, ființa umană apare ca epicentru al drepturilor sale, adânc și greu încercate în istoria umanității, adică îi sunt recunoscute drepturi care fac din individul uman specia cea mai protejată și mai evoluată din întregul Univers cunoscut. Se ajunge chiar la un exces de drepturi atribuite omului, care *political correct* derivă dintr-un exces de politețe, aici este cazul Statelor Unite ale Americii.

⁴Apud Violeta Stratan, *Incursiuni în teorie și separație a puterilor în stat*, Revista Anale, UVT, Drept, nr. 1-2, 2008, p. 245.

În epoca lui Montesquieu era greu să gândești că toate ființele umane se nasc și sunt egale, în condițiile în care suveranul era privit ca un soare, de exemplu, dar odată cu secolul XX, toate aceste prejudecăți se schimbă în favoarea omului ca om, ca ființă umană care aparține existenței sale însăși.

Ce constatăm dacă analizăm foarte atent istoria culturii și filozofiei umane? Că ideile sau mai bine zis marile idei ale umanității sunt preluate în mod ciclic și șlefuite, perfecționate, originalitatea fiind în fond, bunul cel mai de preț al speciei umane, sub aspect intelectual.

Revenind la Montesquieu, ce a făcut el *de facto*, a preluat anumite idei din antichitate și le-a șlefuit până aproape de perfecțiune, contemporaneitatea preluând aceste idei geniale perfectate de marele gânditor de secol XVIII și punându-le efectiv în practică, cinic vorbind Montesquieu își experimentează teoriile sale privind separarea puterilor în stat pe noi contemporaneitatea, deoarece este arhicunoscut faptul că orice societate sau orice sistem politico-statal, care se vrea a fi modern și în concordanță cu uzanțele internaționale, trebuie să adopte în constituția sa principiul montesquian cu privire cele trei puteri și separarea lor în stat.

Acesta este rolul lui Montesquieu asupra omenirii și a civilizației europene și americane în special, majoritatea statelor civilizate au preluat aproape *ad literam*, beneficiile oferite de marele teoretician, iar în epoca modernă este aproape eretic să gândești un sistem politico-statalo-social, fără a avea un sistem constituțional care să prevadă și viziunea marelui filosof al dreptului, asupra statului, pe care a avut-o în urmă cu două sute de ani.

Așa stau lucrurile acum, dar nu o să rămână așa, deoarece specia umană este într-o perpetuă schimbare, experimentează tot felul de chestiuni evolutive, peste încă un secol, poate chiar și mai puțin o să apară și a patra putere în stat care să le contracareze pe primele trei, deoarece teoria lui Montesquieu deși mereu actuală prin esența sa, prin conceptualitatea sa, este în prezent deja depășită, iar echilibrul de care vorbea el este din ce în ce mai dezechilibrat.

Fără a avea pretenția de a fi un vizionar, cred, că ar trebui să apară și cea de-a patra putere în stat care să contrabalanseze pe primele trei, aceasta s-ar putea realiza foarte simplu, prin apariția uneia noi-nouțe cu rol de control și echilibru asupra celorlalte, sau și mai simplu prin disjungerea puterii judecătorești, instituția procuraturii devenind o putere distinctă cu rol prudential și de control.

Dreptul nu a apărut așa cum susțin unii juriști⁵, odată cu conștientizarea noțiunii de comunitate și folosire a bunurilor în comun adică odată cu apariția ideii de societate în forma sa cea mai primitivă.

Dreptul a apărut odată cu codificarea normelor nescrise, ușoare intenții în acest sens manifestând babilonienii, strămoșii irakienilor de azi, dar dreptul propriu-zis s-a concretizat în condeiul marilor juriști din imperiul roman, de fapt imperiul roman prin iluștrii săi juriști a pus temelia dreptului, iar sub aspect metafizic grecii antici au dus știința dreptului dincolo de orice cunoaștere.

Toți exegeții lui Montesquieu admit respingerea de către autor a dreptului natural, dar acesta nu o exclude total ci o ingerizează subtil arătând că dreptul pozitiv este continuatorul *ex officio* al dreptului natural. Suntem în situația unui identități a dreptului obiectiv cu cel subiectiv al dreptului național cu cel internațional, Montesquieu avea o viziune ultramodernă despre melanjul cosmopolitismului cu naționalismul, o concepție foarte actuală, dar greu de transpus în practică.

În epoca modernă în care trăim dreptul are nevoie de substanță iar această sevă și-o poate lua din metafizică deoarece trebuie să existe un liant între trecut și viitor, este nevoie în actualitatea noastră de un metalimbaj care să facă transpunerea din doctrină în practică, între drept și metafizică au existat întotdeauna întrepătrunderi, de aceea eu aș numi acest melanj metadrept.

În epoca vitezei și a internetului dreptul trebuie să se modernizeze și abordarea trebuie să fie alta, din perspectiva jurisprudenței și a metalimbajului folosit, totul trebuie simplificat și ar trebui eliminate formalitățile gen redactarea sentințelor pe coli de hârtie etc.

O întrebare pe care pertinentă ar suna cam așa: instanțele fac legea? Dacă privim întrebarea din perspectivă antropologică (sub aspectul evoluției ființei umane sub imperiul puterii judecătorești), atunci răspunsul este afirmativ, dar dacă privim sub aspectul metafizic atunci legea este dată de puterea legislativă.

Analogizând, putem spune că dreptul este asemenea aserțiunii ludovicene “statul sunt eu” așa și normele lui sunt legitime și valabile doar cele emantate de stat sau puterea legislativă a fiecărui stat în parte.

⁵*The Pure Theory of Law is a Theory of positive law*, Hans

Kelsen formulează două mari teze asupra concepției normative a dreptului -

Teoria separației dreptului de morală. - Teoria normativistă propriu-zisă.

Metaforizând, dacă normele ar fi, Ludovic al XIV-lea ar putea afirma “dreptul sunt eu”.

Noi suntem specia cea mai evoluată dar și cea mai fragilă, de aceea avem nevoie de a ne proteja ființa prin ființarea viziunilor umane, pentru a putea supraviețui ca specie nu trebuie să fim specioși cu noi înșine, trebuie să preluăm micile sau marile idei de la mai marii noștri înaintași și să le perfecționăm la fel cum a făcut și Montesquieu, și-a dedicat întreaga viață unei singure teorii, care teorie nu a rămas fără ecou în istoria culturii, a filosofiei sau a dreptului ci a rămas pregnantă secole de-a rândul, recompensându-l pe marele vizionar al secolului al XVIII-lea pentru efortul său. Cum spunea și Cioran al nostru, că trebuie să mori pentru o idee, dacă e ideea ta, astfel și Montesquieu si-a urmat ideea până la capăt, fiind foarte consecvent iar rezultatul a fost fascinant.

Montesquieu a fost un vizionar, un adevărat spirit critic îi caracterizează întreaga opera de-o viață, a disecat și analizat în amănunt până la cel mai mic detaliu problemele vieții filozofico-juridice. Iar când a plecat Montesquieu, o parte din el a rămas nu a murit cu totul, cum spunea Horațiu, deoarece opera sa are vocația eternității.